

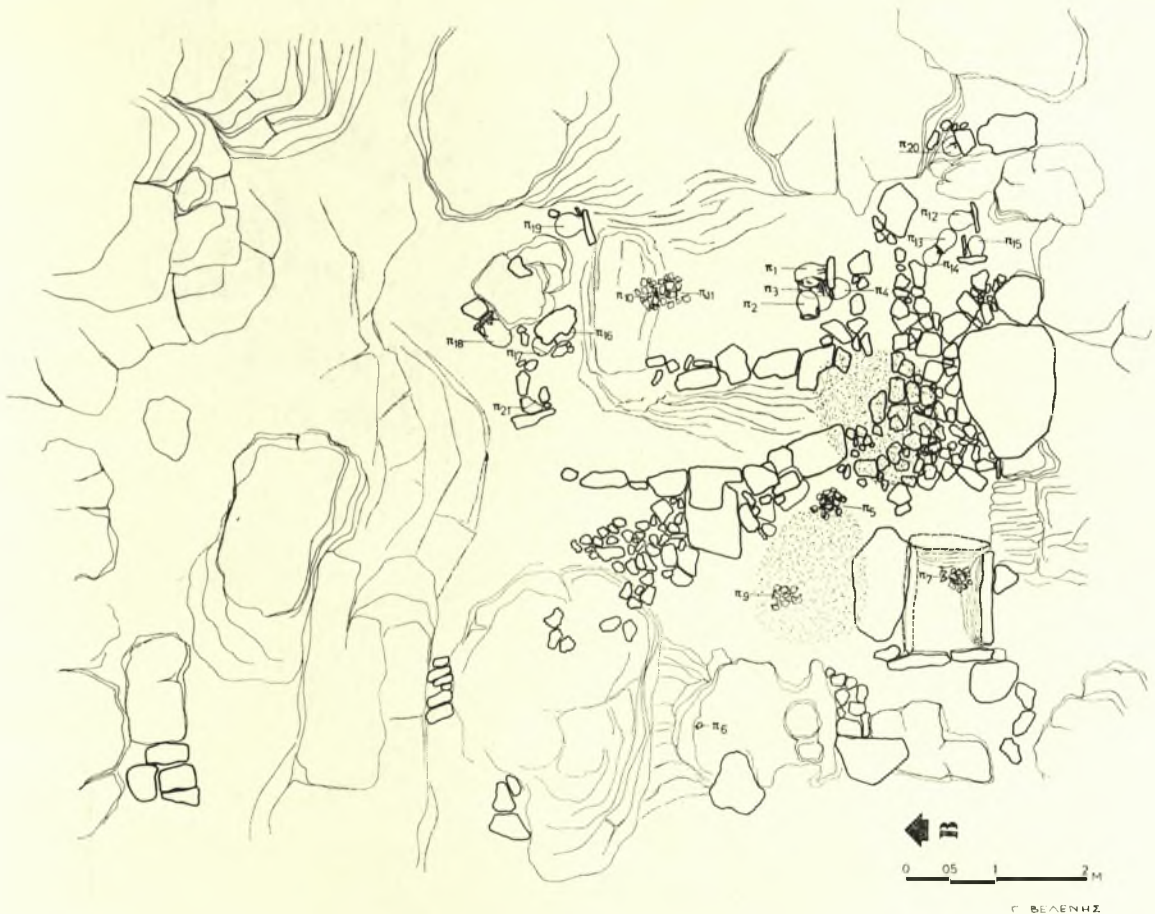
ἐκ τάφων τοῦ Φαλήρου¹⁷. Διὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἄλλου κυάθου μὲ τὰ κεκαμμένα χεῖλη βλ. Ο. Rubensohn ἔ. ἀ. πίν. 14,10 καὶ Délos XV, πίν. 32, 95.

ΝΑΞΟΣ

Τσικαλαριό¹⁸

Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος (13/9 - 27/10/65) ἡ ἀνασκαφή εἰς τὸ γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον, παρὰ

(6 καὶ 13), τῶν ὁποίων ὁ καθαρισμὸς ἤρχισεν ἀπὸ πέρυσι. Ἦρευνήθη κυρίως ἡ περιοχὴ πρὸς Α. καὶ Ν. τοῦ τύμβου 6 (Πίν. 411 α - β). Εἰς τὸν χώρον αὐτὸν εἶχεν ἤδη ἀποκαλυφθῇ εἰς μικρότερος περίβολος, περικλείων τράπεζαν προσφορῶν, πρὸς Ν. τοῦ ὁποίου ἀνεφάνη ἐν μεγαλύτερον τετραπλευρον κτίσμα, ἐσωτ. διαστ. 3.80 - 4.55 x 5 μ., σῶζον ἔχνη πλακοστρώσεως. Οἱ τοῖχοι αὐτοῦ ἦσαν

Σχέδ. 4. Τύμβος 13 εἰς Τσικαλαριό Νάξου

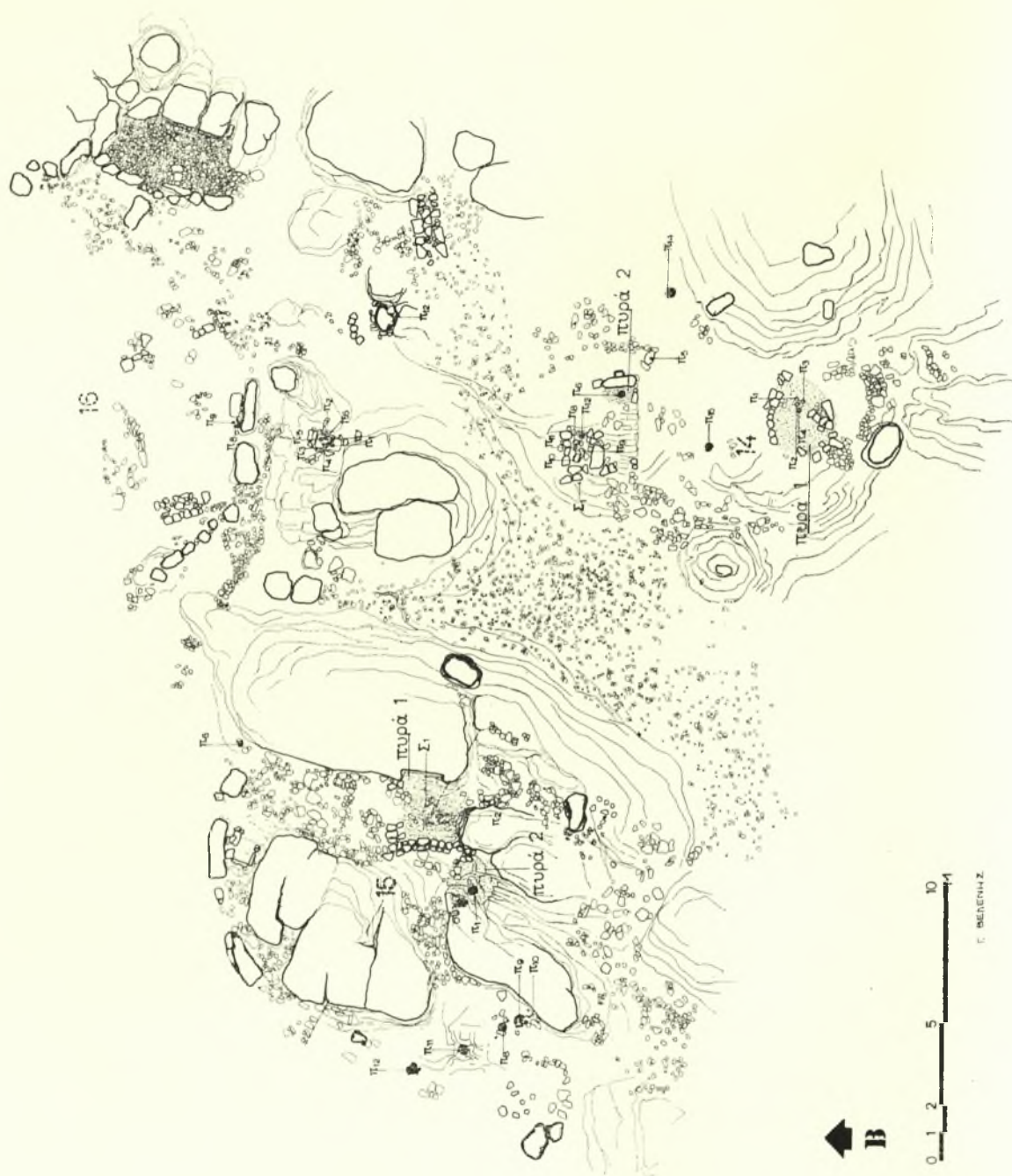
τὸ χωρίον Τσικαλαριό, τῆς περιοχῆς Τραγαίας¹⁹. Κατ' ἀρχὰς ἐπερατώθη ἡ ἔρευνα εἰς δύο τύμβους

17. R. Young, AJA 1942, σ. 37, εἰκ. 22, 71· IB καὶ σ. 41, εἰκ. 23, 74· IB.

18. Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς Νάξου ἔλαβε μέρος ἡ ἀρχαιολόγος δ. Ἄννα Κόντσα, τὰ δὲ σχέδια ἐξέπōνήσαν οἱ τελειόφοιτοι ἀρχιτεκτονικῆς δ. Εἰρήνη Μπουρνιὰ καὶ κ. Γεώργιος Βελένης.

19. ΑΔ ἔ.ἀ. σ. 515 κ.έ.

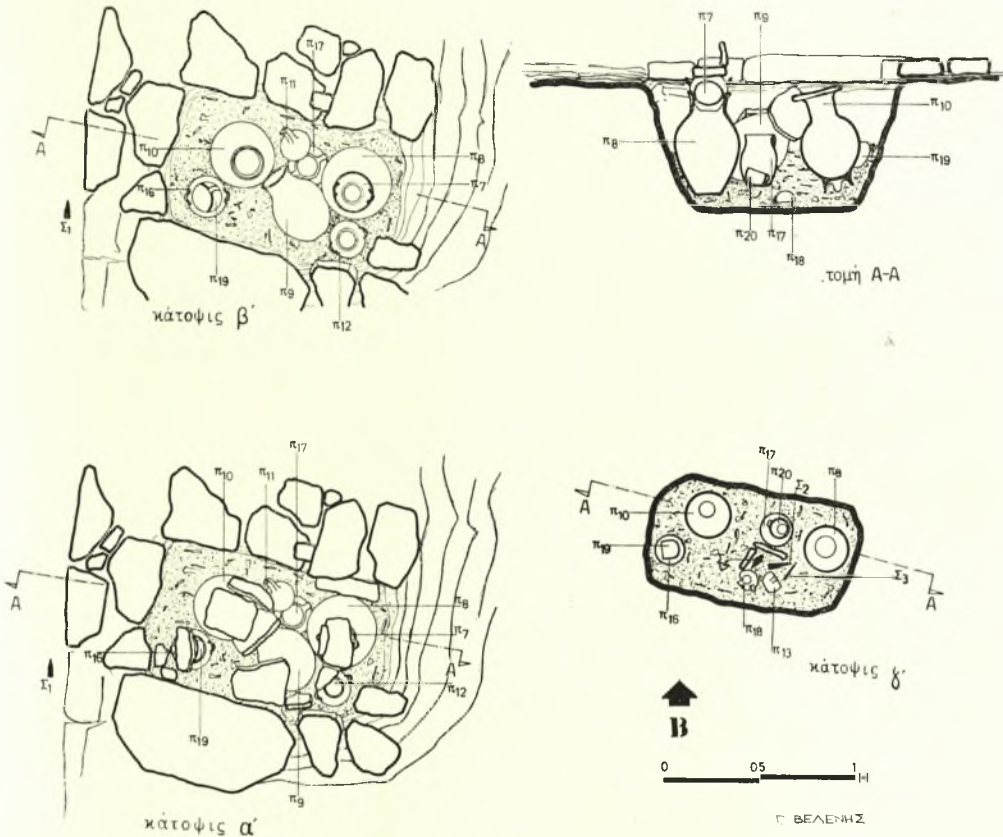
ἐκτισμένοι διὰ διπλῆς σειρᾶς πλακοειδῶν λίθων καὶ παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν ἐσωτερικὴν γωνίαν ἐσχηματίζετο εἰς μικρότερος χώρος, διαστ. 1.80 x 1.20 μ. (Σχέδ. 3). Ἐξωτερικῶς ὁ ὑπόλοιπος χώρος ἐκαλύπτετο ὑπὸ λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἴτε εἶχον ἐναποτεθῇ ἀγγεῖα, εἴτε διεμορφώνοντο διὰ προχέιρας τοποθετημένων λίθων ἐπιμήκεις ἢ πεταλοειδεῖς χώροι, κατὰ τὸ πλεῖστον πλήρεις ἄμμου. Δύο τῶν ἐπιμήκων χώρων, οἱ 6 καὶ 8, διη-

Σχέδ. 5. Τυμβοί 14, 15 και 16 εις Τσικαλαριό Νάφου

ρούντο δι' ἔγκαρσίου τοιχαρίου εἰς δύο μέρη καὶ ὁ μὲν 6 περιεῖχε στρώμα πυρᾶς, εἰς δὲ τὸν 8, ὑποκάτω τῶν λίθων τοῦ διαχωριστικοῦ τοιχαρίου, εὐρέθη μία αἰχμὴ σιδηροῦ δόρατος μετὰ τοῦ αὐλοῦ, μήκους 0,25 μ. Στρώμα πυρᾶς ὑπῆρχεν ἐπί-

ρειοδυτικὸν σημεῖον τοῦ νεκροταφείου κείμενοι, περιεῖχον κτερίσματα (Πί ν. 412 α) καὶ ἑναγικὰς πυράς (Σχ έ δ. 5). Εἰς ἓνα μάλιστα (15) εὐρέθησαν καὶ τὰ ἀπηνθρακωμένα ἱχνη σκελετοῦ κατὰ κρόταφον κειμένου, εἰς συνεσταλμένην στά-

Σχέδ. 6. Τάφος τύμβου 14 εἰς Τσικαλαριό Νάξου

σης εἰς ἓνα ἀκόμη πεταλοειδῆ χώρον, τὸν 4 (Πί ν. 411 γ).

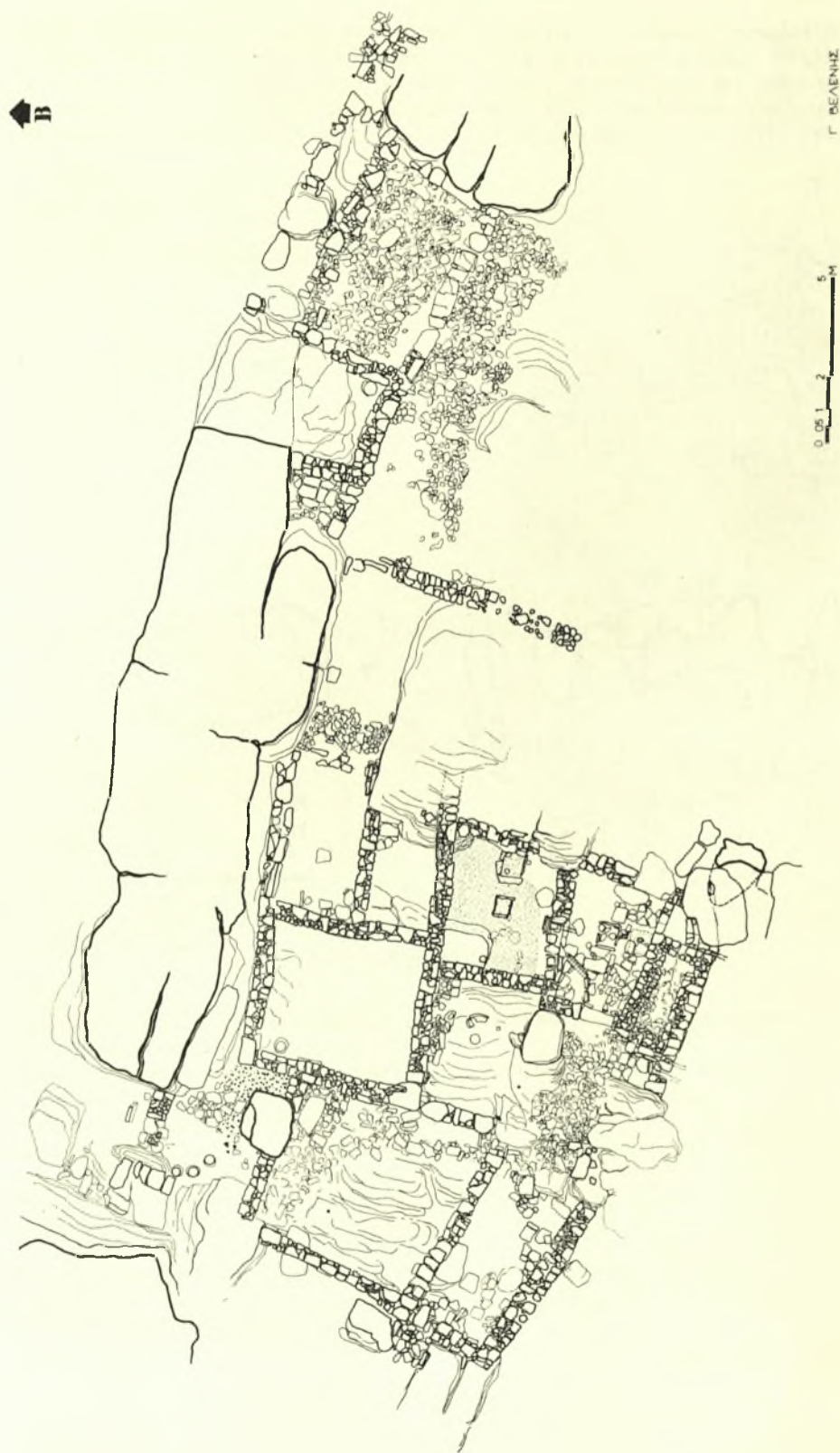
Ὁ τύμβος 13, κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε κιβωτιόσχημος τάφος, διαστ. 1.10x0,80 μ., εὐρεθεῖς συλημένος, εἶχε σχῆμα ἀκανονίστου ὀρθογωνίου, διαστ. 9x6 μ. (Σχ έ δ. 4· Πί ν. 411 δ) καὶ ἔδωκεν ἐν συνόλῳ εἴκοσι ἀγγεῖα, κυρίως μικρά πιθοειδῆ καὶ μονώτους χύτρας. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων εἰς κορινθιακὸς ἀρύβαλλος²⁰ δεικνύει, ὅτι ὁ τύμβος εἶναι μεταγενέστερος.

Ἀνεσκάφησαν ἐπίσης ἕξ ἀκόμη τύμβοι. Ἐκ τούτων, οἱ τρεῖς μόνον (14-16), οἱ πρὸς τὸ βο-

σιν, παρὰ τὸν ὁποῖον εἶχον τοποθετηθῇ σιδηροῦν ἔγχειρίδιον, ἀγγεῖα καὶ καρποὶ (σταφυλαὶ καὶ σύκα). Παρόμοιοι ἀπηνθρακωμένοι καρποὶ εὐρέθησαν καὶ πέρυσιν, εἰς τὴν κεντρικὴν πυρὰν τοῦ μεγάλου τύμβου 6. Εἰς ἄλλον τύμβον (14) ἀπεκαλύφθη εἰς λακκοειδῆς τάφος (Πί ν. 412 β· Σχ έ δ. 6), ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχε καὶ ὁ νεκρὸς καὶ εἶχον ἐναποτεθῇ δεκατρία ἀγγεῖα μικρὰ καὶ μεγάλα (εἰς τριποδικὸς πίθος, δύο πίθοι, εἰς ἀμφορίσκος, δύο πυξίδες σφαιρικαί, κύαθοι, σκύφοι κλπ.).

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων τριῶν, οἱ δύο τύμβοι (17-18) δὲν περιεῖχον ταφάς, ἀλλ' ἀπετελοῦντο ἐκ συσσωρευμένων ἀργῶν λίθων, ἦσαν δηλαδὴ ἔρμακες. Πρὸς Δ. τοῦ μεγαλύτερου (18), ὁ ὁποῖος

20. ΑΔ έ.ά. Πίν. 655 γ, δεξιὰ.

Σχ. 7. Νάξος, Τσικαλαριό. Συγκρότημα ὀρθογωνίων κτισμάτων

κεῖται εἰς τὴν ἀπὸ ΝΑ. πρόσβασιν τοῦ ὑψιπέδου, ἔχει στηθὴ ὁ ὕψους 3.20 μ. λίθος ἐν εἶδει menhir (βλ. ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, Πίν. 648 α) (Πί ν. 412 γ).

Ὁ τρίτος (9) τύμβος ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν 12 μ. περίπου πρὸς Α. τοῦ τύμβου 6 καὶ ἀποτελεῖτο ἐξ ἐνὸς μεγάλου περιβόλου, σχεδὸν κυκλικοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ μέγιστος ἄξων ἦτο 9.40 μ. (Σ χ έ δ. 3· Πί ν. 411 α). Οὗτος ἦτο ὁμοίως ἐκτισμένος διὰ διπλῆς σειρᾶς πλακκοειδῶν κυρίως λίθων, κατὰ τὸ δυτικὸν δὲ μέρος αὐτοῦ ἐπάτει ἐπὶ τμήματος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ παρὰ τὸν τύμβον 6 τετραπλεύρου κτίσματος (Σ χ έ δ. 3· Πί ν. 412 δ). Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου ἦτο πληρὴς ἄμμου. Παρὰ τὸ κέντρον ὑπῆρχε μικρὸς σωρὸς λίθων ὑπεράνω λεπτοῦ στρώματος πυρᾶς, ἄλλον δὲ στῶμα πυρᾶς ἀπεκαλύφθη εἰς μικρὰν ἑκτασιν πρὸς Β. (Πί ν. 413 α). Ἐξωτερικῶς τοῦ περιβόλου, πρὸς Δ. καὶ πρὸς Ν. τοῦ τετραπλεύρου κτίσματος, εὐρέθη εἰς ὀξυπύθμενος ἀμφορεύς, τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον ἐφράσσετο ὑπὸ μεγάλου τεμαχίου ἀγγείου μετ' ἐγχαράκτου διακοσμῆσεως, συνήθους εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους²¹ (Πί ν. 413 β). Ὁ ἀμφορεύς περιεῖχε κακευμένα ὀστά, μοναδικὸν παράδειγμα ταφῆς ἐντὸς ἀγγείου. Πρὸ τοῦ ἀμφορέως εἶχε στηθὴ λιθίνη πλάξ, διαστ. 0,35 x 0,28 μ., φέρουσα ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας ἐγχάρακτα γράμματα:

HME / ⊕ ST.

Τὸ σχῆμα τοῦ ἀμφορέως καὶ τὰ γράμματα τῆς πλακὸς δεικνύουν ὅτι ἡ ταφή καὶ ὁ περίβολος ἀνάγονται εἰς τοὺς τελευταίους ὑστεροαρχαίους χρόνους. Ἀλλὰ καὶ τὸ τετράπλευρον κτίσμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατεῖ, εἶναι νεώτερον τῶν περιβόλων, ὥς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐπιμελημένης τοιχοδομίας.

Εἰς τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ νεκροταφείου καὶ εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον, ΝΔ. τοῦ τύμβου 13, ἀπεκαλύφθη μέγα κτηριακὸν συγκρότημα. Τοῦτο εἶχε διαστάσεις 18 x 15 μ. καὶ ἀποτελεῖτο ἐκ τριῶν συνεχόμενων οἰκοδομημάτων, ἑκαστον τῶν ὁποίων περιελάμβανε τρία δωμάτια ἢ δύο δωμάτια καὶ ἓνα ἀνοικτὸν χώρον (Σ χ έ δ. 7. Πί ν. 413 γ). Πρὸς Β. τοῦ ἀπὸ Α. δρόμου, ὁ ὁποῖος ὡδῆγει εἰς τὸ ἀνατολικώτερον τῶν οἰκοδομημάτων, ὑπῆρχεν ἕτερον κτίσμα, διαστ. 12 x 4 μ., ἐκ δύο συνεχόμενων χώρων. Τρεῖς λίθινοι πεσίσκοι ἀπεκαλύφθησαν εἰς ἐν τῶν δωματίων καὶ εἰς παρόμοιους εἰς ἕτερον (Πί ν. 413 δ)· εἰς αὐτὸ εὐρέθη καὶ βάσις πηλίνου περιρραντηρίου μετ' ἀναγλύφου διακοσμῆσεως

(Πί ν. 413 δ, εἰς τὸ μέσον, ὀπισθεν τοῦ τρίτου πεσίσκου). Εἰς δύο δωμάτια ὑπῆρχον τετράπλευροι μικραὶ κατασκευαὶ ἐξ ὀρθίων πλακῶν, ἀσφαλῶς ἐστίαι²² (Πί ν. 414 α). Εἰς τὸ ἐσώτερον τῶν δύο τούτων δωματίων τὸ δάπεδον ἐκαλύπτετο ὑπὸ παχέος στρώματος πυρᾶς, πλην μιᾶς γωνίας, τῆς βορειοδυτικῆς, τὴν ὁποίαν κατελάμβανε φυσικὸς βράχος, διαμορφωθείς εἰς ἐπίπεδον, ἀπολήγον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν γωνίαν εἰς ὀμφαλοειδὲς ἑξάρμα (Πί ν. 414 α). Εἰς τοὺς χώρους τοῦ οἰκοδομήματος εὐρέθησαν μόνον ἀκαθόριστα ὄστρακα ἐκ μεγάλων ἀγγείων, ὥς καὶ τινα λίθινα ἐργαλεῖα καὶ σκεύη.

Δεύτερον μικρότερον κτηριακὸν συγκρότημα ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ νεκροταφείου εἰς τὴν περιοχὴν τῶν τύμβων. Τοῦτο περιελάμβανε ἓνα ἐπιμήκη χώρον, διαστ. 10 x 5 μ., παρὰ τὴν δυτικὴν στενὴν πλευράν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἐν παράγωνον μικρότερον δωματίον, ἐσῶτ. διαστ. 2.05 x 1.95 - 2.25 μ. (Σ χ έ δ. 8). Ἐντὸς τοῦ μεγάλου χώρου εὐρέθησαν ἐξ πεσίσκοι εἰς δύο σειράς, πιθανῶς βάσεις ξυλίνων στύλων· τούτων οἱ τέσσαρες ἐπλαισίωνον τετράπλευρον κατασκευὴν ἐστίας, διαστ. 0,82 x 0,92 μ. Ἐντὸς αὐτῆς οὐδὲν εὐρέθη. Εἰς τοὺς ὡς ἄνω χώρους περισυνελέγη πλῆθος ὀστράκων χονδρῶν ἀγγείων καὶ παρὰ τὸν νότιον στενὸν τοῖχον ἐκαθαρίσθη μικρὰ πυρὰ, τὸ στῶμα τῆς ὁποίας περιεῖχεν ἀπνηθρακωμένας σταφυλάς. Τὸ ἐπίμκηες κτίσμα εἶχε πλακόστρωτον δάπεδον, τοῦ ὁποίου ἐσώθησαν ἀρκετὰ τμήματα.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένετο στερέωσις τῶν περιβόλων εἰς τοὺς διαφόρους τύμβους διὰ καλύψεως τοῦ ἀπογυμνωθέντος κατωτέρου τμήματος τῶν λίθων καὶ διηυθετήθη ὁ περίξ καὶ μεταξὺ τῶν τύμβων χώρος δι' ἀπομακρύνσεως τῶν χωμάτων τῆς ἀνασκαφῆς, ὥστε νὰ παρέχεται ἀδιατάρακτος εἰκὼν τοῦ συνόλου (Πί ν. 414 β).

Ἐπίσης ἐπεσημάνθησαν διάφοροι ὁδοί, φέρουσαι ἀπὸ τὰ χαμηλὰ κατωκνημένα μέρη πρὸς τὸ νεκροταφεῖον, ὅπου ὑπῆρχον καὶ ἐπὶ μέρους μικρότεροι ὁδοὶ μεταξὺ τῶν τύμβων καὶ ὀλόκληρος ἡ περιοχὴ ἀπετυπώθη εἰς σχέδιον.

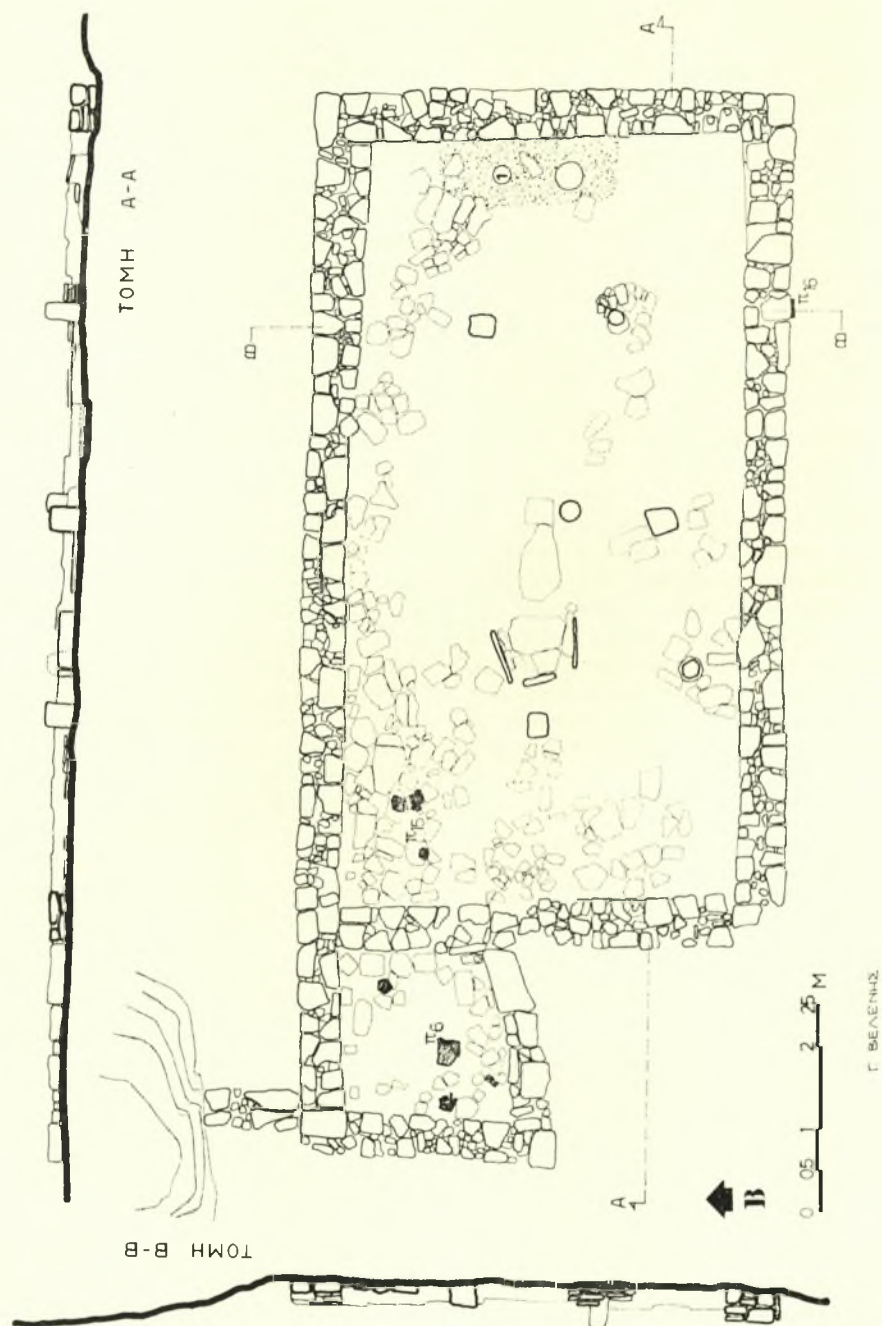
Τέλος, ὑψηλότερον πρὸς τὴν κορυφὴν, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνει τὸ δεσπόζον τῆς ὄλης περιοχῆς ἐνετικὸν Κάστρον τῆς Ποταμιᾶς (Πί ν. 414 γ), ὑπάρχει ἀρχαῖος τοῖχος (Πί ν. 414 δ), σφζόμενος εἰς ὕψος περίπου 4 μ., πιθανῶς ἀναλημματοῦ χαρακτηρισ.

Φ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ

21. Π.χ. Études Thasiennes VII, πίν. XXIX, 116 - 118, BSA 1949, πίν. 20, 3.

22. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, ΠΑΕ 1936, σ. 77 - 78.

*

Σχέδ. 8. Νάξος. Τσικαλαριό. Ὁρθογώνιον κτήριο

Ναύξος. Τσιγκαλαριό: α. Κτίσματα πρὸς Α. τοῦ τύμβου 6. Εἰς τὸ μέσον ὁ τύμβος 9 καὶ εἰς τὸ βάθος ὁ τύμβος 4, β. Ὁ τύμβος 6 ἀπὸ Ν., γ. Χώροι 3 καὶ 4 ἀπὸ Ν., δ. Τύμβος 13. μερική ἀπουσία ἀπὸ ΒΔ.

Φ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ

Νύξος. Τσιγκαλιάρειο: α. Ἀγγεῖα ἐξωτερικῶς τῶν τύμβων 16 καὶ 14, β. Τάφος τύμβου 14, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐπὶ τῶν ἀγγείων πλακῶν, γ. Ὑπερμεγέθους ὀρθίου λίθου πρὸς Α. τοῦ τύμβου 6 τετραπλεύρου κτίσματος πρὸς Β., δ. Τύμβος 9, τὸ τμήμα τοῦ περιόλου, τὸ ὅποιον πατεῖ ἐπὶ τοῦ

Φ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ

Νάξος. Τσιταλαριό: Γενική άποψις του τύμβου 9 από ΒΑ., β. Ο εξωτερικός του τύμβου 9 οξυπύθμενος άμφορεύς και ή πρό αυτού ένενπίγραφος πλάξ, γ. Δωμάτια του πρώτου κτηριακού συγκροτήματος από Α., δ. Πεσσίσκοι έντός των δωματίων

Φ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ

Νάξος, Τσικαλαριό: α. Πρώτον κτηριακόν συγκρότημα: δομάτιον μετά έστίας, β. Γενική άποψις τήμβων, γ. Κίστρον Ποταμιός, Γενική άποψις από ΝΑ., έμπρός εις τό μέσον ό τήμβος Ι, δ. Αρχαίος αναλημματικός τοίχος

Φ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ